

přínos nejen pro specialisty na stárnutí a stáří. Všichni stárneme, žijeme v multigeneračním prostředí, zamýšlíme se nad životem a jeho konečností. Pokud plníme úkoly v kterékoli z pomáhajících profesí, každý se setkáváme přímo či nepřímo se staršími občany, se seniory v rodinách našich klientů, pacientů atd. Laici i profesionálně mohou nalézt inspiraci ve Smitkových úvahách, které nejsou abstraktními „kázáními“, nýbrž jsou podloženy autorovou bohatou profesní (i osobní) zkušeností, často také samy inspirovány zažitou a kvalitní krásnou literaturou.

J. Srnec

V. Bačová:

SÚČASNÉ SMERY V PSYCHOLÓGII

Bratislava, Veda 2009, 285 s.

Publikácia profesorky Bačovej, psychologičky a výskumníčky pôsobiacej v súčasnosti na poste riaditeľky Ústavu experimentálnej psychológie SAV v Bratislave, už na prvý pohľad nie je typickou učebnicou pre psychológov. Je kurióznym pokusom o kritické zhodnotenie tradičného prístupu k výskumu v psychológii, k úlohe psychológie ako vedy, jej miesta v spoločnosti i v životoch jednotlivcov. Upozorňuje na nové smery, ktoré sa objavili v psychológii za posledné desaťročia a sú alternatívou k hlavnému prúdu, ktorý je často udržiavaný bez posunu tak v teóriách ako výskumných metódach.

Hneď v úvode autorka kriticky posudzuje fakt, že existuje množstvo učebníc psychológie, ktoré podľa jej slov „najčastejšie končia kapitolou o humanistickej psychológii, prípadne kognitívnej psychológii“ (s. 9). Psychológia ako veda tak budí dojem, akoby sa v nej už niekoľko desaťročí nič nedialo. Predložená monografia podnecuje k nastoleniu otázok, ktoré často zostávajú v psychológii nevyslovené, prehodnoteniu pozitivistického myslenia a jeho použitia v súčasnej psychológii a napokon upriamuje pozornosť na možnosti, ako by sa psychológia dala robiť inak, čím okrem kritiky prináša aj niekoľko alternatívnych psychologických smerov voči tradičnému vnímaniu psychologického výskumu a úlohy psychológie. Kniha sa líši od tradičných psychologických publikácií aj jazykom, ktorý používa. Poznanie čerpá tiež z iných vedných disciplín (filozofie, sociológie). Čitateľa podnecuje k sebareflexii a kritickému uvažovaniu o rôznych možnostiach, „ako robiť vedu“. Je možné, že psychológovia a psychologičky, orientovaní pozitivisticky, budú proti práci Vieri Bačovej namietat, neznamená to pravdaže, že publikácia nedisponuje svojim oprávneným miestom vo vede. Práve naopak. Jazykom, ktorý

autorka používa a schopnosťou zaujať čitateľa, je práca schopná hneť podať základné informácie pre pochopenie jednotlivých (pre niektorých čitateľov nových) smerov, s dôrazom na korektnosť a výskumnú odbornosť. Rovnako, čitateľ/čitateľka, ktorý/á sa s niektorými informáciami, vyskytujúcimi sa v publikácii už pred čítaním textu stretol/a, má možnosť zceliť svoje poznatky vďaka autorkinmu prehľadnému štýlu spracovania publikácie. Kniha je podľa môjho názoru dôležitým komponentom štúdia psychológie, ako aj doplnkom pre štúdium iných odborov ako sociológia, filozofia či sociálna a kultúrna antropológia.

Publikácia je štrukturovaná do 9 kapitol, ktoré autorka otvára historickým prehľadom jednotlivých smerov v psychológii v minulosti a ich kritickým zhodnotením. Konfrontuje najmä dve psychologické tradície (duchovnú a prírodnú, neskôr akademickú a praktickú), stojace proti sebe, čerpajúce z rôznych zdrojov poznania a používajúce odlišné metódy. Od vzniku psychológie, kedy sa ako veda osamostatnila od filozofie, sa bádatelia vybrali cestou skúmania duše (psychiky, mysle) metódami prírodných vied. Táto aspirácia prevládala niekoľko desaťročí ako hypotéza, podľa ktorej možno aj ľudstvo skúmať vedeckými postupmi (a teda merať, experimentovať s nimi) a udržiavaná je i v súčasnosti. Popri vzniku sociálnych vied sa neskôr začal používať okrem modelu skúmania pomocou prírodných vied i druhý model – model hermeneutiky, založený na interpretácii textu a vnímaní osoby a spoločnosti ako textu, ktorého význam odkryvame pomocou kritickej analýzy. Psychológia ako vedná disciplína tak inkorporovala do skúmania človeka nový slovník, pomocou ktorého sa rozprúdilo ponímanie jednotlivca ako súčasť „sociálna“. Posun nastal aj v dovtedajšom striktnom skúmaní na základe hypoteticko-deduktívneho modelu, ktorý postupne v diskurzívnej psychológii či feministickej psychológii nahradili iné modely. Kritika tradičného psychologického myslenia pokračuje ďalej zdôraznením mocenských rozdielov a mocenských vzťahov v spoločnosti a poukázaním na prepojenie psychológie s mocou. Autorka zvažuje (ne)možnosti neakceptovanej osoby v súčasnej spoločnosti, ktorej sa nedostáva pomoci zo strany psychológov a psychologičiek z dôvodu, že „*pomúkajú pomoc stresovanej či neakceptovanej osobe predovšetkým tým, že sa zmení ona ako osoba. Podľa psychológie je to jedinec, ktorý je zodpovedný za zlepšenie svojej situácie a ktorý má hľadať individuálne riešenie svojich problémov*“ (s. 35). Odlišnosť je v tomto kontexte definovaná ako individuálny problém, a tým psychológia nie je spôsobilá akceptovať kultúrne a sociálne vplyvy a „definovanie odlišnosti v závislosti od kultúrneho

prostredia a sociálneho priestoru a času“ (s. 36). Prvú kapitolu na základe vypovedaných skutočností autorka končí slovami: „Nemali by psychológovia a psychologičky zameriavať svoje analýzy a kritické myslenie okrem jednotlivca aj na spoločenské pomery a inštitúcie, ktoré jediná utvárajú tým, že mu isté správanie (aj iným ubližujúce) tolerujú, a dokonca schvaľujú, a isté správanie klasifikujú ako odlišné a nevhodné?“ (s. 37). Svojimi kritickými slovami autorka publikácie načrtla súčasnú úlohu psychológie, ktorou je zmena psychológie ako vedy (jej nástrojov a teoretických modelov).

V kapitolách 2-7 autorka na základe kritického zhodnotenia tradičného, pozitivistického psychologického prúdu myslenia pokračuje predstavením nových smerov súčasnosti a ich porovnaním s tradičným myslením v psychológii. Vznik nových smerov prichádza najmä ako odpoveď na otázky: „Chce veda, ktorá sa nazýva psychológia, povedať ľuďom niečo o ich živote? Alebo má v úmysle vyrábať len abstraktné poznatky o psychike (mysli, vedomí, správaní), o jej štruktúre, komponentoch a mechanizmoch? Ak chce psychológia zotrvať pri svojej terajšej antikvárnej podobe, poskytuje potom takáto veda reliabilné vedecké poznanie?“ (s. 39). Na dané otázky odpovedá etogenická a diskurzívna psychológia R. Harrého, etnometodologická škola H. Garfinkela, dramaturgický interakcionizmus E. Goffmana, G. Kellyho konštrukcionistický prístup v diagnostike, sociálny konštrukcionizmus P. L. Bergera a T. Luhmana, sociálnokonštrukcionistický výskum podľa C. Kitzingerovej, skúmanie jazyka (vplyv Wittgensteina, Chomského, Saussura, Austina), skúmanie diskurzu J. Pottera a M. Wetherellovej, M. Foucault, naratívna psychológia, medzikultúrna psychológia, kritická psychológia, či feministická psychológia. Človek je v jednotlivých smeroch prezentovaný ako sociálna bytosť (nie biologická), schopná myslieť, tvoriť, meniť. V tomto duchu je rovnako výskum prezentovaný ako priestor, v ktorom účastníci/účastničky (aj výskumník/výskumníčka) tvoria. Hlavnými otázkami, ktoré si psychológia ako veda kladie, nie sú otázky typu „Prečo?“, ale „Ako?“. Hodnoty „kontroly, ovládania a dominovania na úkor emancipačných hodnôt“ nahrádzajú hodnoty ako „spravodlivosť, vzájomnosť a autonómia“. Nová psychológia sa nepýta na samotné psychické javy či konanie, ktoré by malo byť opisované a vysvetľované. Významné pre výskum v psychológii je utváranie reality a analýza diskurzu (význam jazyka a jazykových prostriedkov), pomocou ktorých je spoločnosť utváraná (konštruovaná). Do popredia sa dostávajú témy ako rodová rovnosť, minorita versus majorita, problém inakosti, moci a podobne.

Posledná kapitola monografie je polofilozofickou otázkou o mieste psychológie v postmodernej dobe, ktorá má špecifické znaky, ktoré by psychológia ako moderná veda mala reflektovať a prispôbiť im výskumný priestor a svoje metódy a stratégie. Vo vede nejestvuje žiadny epistemologický základ na určenie jedinej pravdy. Žiadna veda, ani psychológia, si nemôže nárokovať na dekrét pravdivosti, a preto sa domnievam (so súhlasom s autorkou), že prišiel čas prehodnotiť nový model človeka v psychológii a jej vedecké, akademické i praktické aspirácie do budúcnosti.

K porovnaniu obsahu a kvality danej publikácie môže poslúžiť monografia Aleny Plhákovéj¹, ktorá výstižne približuje priebeh histórie psychológie od jej novodobých filozofických počiatkov, až po súčasnú postmodernú psychológiu, do ktorej (podobne ako Bačová) zahrňa okrem predchodcov postmodernej psychológie (Bateson, Maturana a Varela, Foucault, Derrida, Gergen) tiež smery ako sociálny konštrukcionizmus, diskurzívnu psychológiu, feministickú psychológiu a naratívnu psychológiu. V porovnaní s monografiou Plhákovej, publikácia V. Bačovej prináša podrobnejší popis odlišenia tradičného psychologického myslenia od súčasného, čím podáva čitateľovi zrozumiteľný pohľad na diferentnosť. Naopak, z pohľadu kritického uvažovania, publikácia Bačovej mierne zaostáva za monografiou Zbyněka Vybírala.² Už v predhovore autor prizvukuje potrebu dekonštruovať psychológiu a s týmto cieľom pokračuje veľmi pozorne pri písaní celej publikácie. Rovnako ako nabáda ku kritickému zhodnoteniu psychológie a jej miesta vo vede, následne kriticky pristupuje i k samotnej kritike a kritickým smerom. Túto dichotómiu mierne postrádať v publikácii Bačovej.

V konečnom dôsledku, z pohľadu tak psychológie, ako sociálnej psychológie i mikrosociológie hodnotím publikáciu ako kvalitný základ k štúdiu na vysokých školách pre jej schopnosť kritického posúdenia predmetu a nástrojov psychológie, autorkinu rozhladnosť, zrozumiteľný jazyk a prepojenie medzi „psychickým“ a „sociálnym“. Zároveň je vhodným odborným materiálom pre posun psychologického myslenia a vedeckého skúmania. Publikácia disponuje tiež transdisciplinárnym charakterom, čo hodnotím ako pozitívny podnet pre budúcnosť psychológie ako vedy.

L. Drobková

¹ Plháková, A. (2006): Dějiny psychologie. Praha, Grada.

² Vybíral, Z. (2006): Psychologie jinak. Současná kritická psychologie. Praha, Academia.